UNIUNEA EUROPEANĂ ȘI PROTECȚIA DREPTURILOR FUNDAMENTALE: CADRU JURIDIC, INSTRUMENTE INSTITUȚIONALE ȘI DIMENSIUNE MULTILATERALĂ

THE EUROPEAN UNION AND THE PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS: LEGAL FRAMEWORK, INSTITUTIONAL INSTRUMENTS AND MULTILATERAL DIMENSION

Felicia MÎNDRU
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: *mindrufelicia123@gmail.com*

CZU: 341.231.14:061.1EU

Rezumat: Lucrarea analizează evoluția protecției drepturilor fundamentale în Uniunea Europeană, cu accent pe consolidarea cadrului juridic european după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona și pe rolul Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene ca izvor de drept primar. Sunt examinate fundamentele normative ale protecției drepturilor fundamentale, raportul dintre Carta UE și Convenția europeană a drepturilor omului, jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene, precum și principalele mecanisme instituționale de garantare a drepturilor, inclusiv Agenția pentru Drepturi Fundamentale, Ombudsmanul European, procedura prevăzută de art. 7 TUE și rapoartele anuale privind aplicarea Cartei. Totodată, articolul abordează dimensiunea externă a politicii europene în domeniul drepturilor omului, evidențiind implicarea UE în cadrul Organizației Națiunilor Unite, în Consiliul ONU pentru Drepturile Omului și în mecanismul Evaluării periodice universale. O atenție distinctă este acordată instrumentelor financiare ale UE, în special Programului „Cetățeni, Egalitate, Drepturi și Valori” 2021–2027 și acțiunilor externe în domeniul drepturilor omului și democrației. Studiul subliniază că Uniunea Europeană dispune de o arhitectură juridică și instituțională avansată, însă eficiența acesteia depinde de aplicarea consecventă a valorilor fundamentale atât în interiorul Uniunii, cât și în relațiile sale externe.

Cuvinte-cheie: *drepturi fundamentale, Uniunea Europeană, Carta drepturilor fundamentale, CEDO, stat de drept, CJUE, multilateralism, ONU, CERV.*

JEL: K33; K38; F53; F55; F59.

Abstract: This study analyses the evolution of the protection of fundamental rights in the European Union, with a focus on the consolidation of the European legal framework after the entry into force of the Treaty of Lisbon and on the role of the Charter of Fundamental Rights of the European Union as a source of primary law. The paper examines the normative foundations of fundamental rights protection, the relationship between the EU Charter and the European Convention on Human Rights, the case law of the Court of Justice of the European Union, and the main institutional mechanisms for guaranteeing rights, including the Fundamental Rights Agency, the European Ombudsman, the procedure under Article 7

TEU and the annual reports on the application of the Charter. At the same time, the article addresses the external dimension of EU human rights policy, highlighting the Union's involvement within the United Nations, the UN Human Rights Council and the Universal Periodic Review mechanism. Particular attention is paid to EU financial instruments, especially the Citizens, Equality, Rights and Values Programme 2021–2027 and external human rights and democracy actions. The study argues that the European Union has an advanced legal and institutional architecture, yet its effectiveness depends on the consistent application of fundamental values both within the Union and in its external relations.

Keywords: *fundamental rights, European Union, Charter of Fundamental Rights, ECHR, rule of law, CJEU, multilateralism, UN, CERV.*

JEL: K33; K38; F53; F55; F59.

Introducere. Ființa umană și drepturile sale inalienabile constituie temelia civilizației moderne. Din acest motiv, au fost instituite mijloace juridice, instituționale și materiale menite să apere individul de consecințele devastatoare ale conflictelor, manifestate sub diferite forme. În prezent, drepturile omului sunt recunoscute ca un concept-cheie al epocii noastre, fiind acceptate cel puțin la nivel declarativ de toate națiunile, indiferent de diferențele culturale, istorice, economice sau ideologice. În pofida faptului dacă în anumite cazuri această acceptare poate fi mai degrabă simbolică, există un consens global în privința necesității recunoașterii și garantării drepturilor omului. Acestea stau la baza dreptului internațional contemporan și a ordinii juridice globale. Valorile fundamentale ale unei societăți echitabile includ respectul pentru democrație și protejarea drepturilor fundamentale ale fiecărui om. Aceste principii au o aplicabilitate globală și ar trebui susținute oriunde în lume, fiind esențiale pentru construirea unor comunități în care toți cetățenii au oportunitatea de a se implica activ în viața publică.

Eliminarea barierelor care contribuie la încălcarea acestor drepturi este o condiție esențială pentru protejarea demnității umane, reducerea sărăciei și prevenirea sau gestionarea tensiunilor sociale și politice. UE consideră drepturile omului ca fiind inalienabile și interdependente și acționează cu hotărâre pentru promovarea și apărarea lor atât în interiorul statelor membre, cât și în relațiile sale externe. [1, p. 361]. Însăși construcția Uniunii se fundamentează pe respectul față de aceste valori. Pentru a-și atinge obiectivul de a deveni un pilon de stabilitate și un model de guvernanță deschisă și eficientă, Uniunea a trebuit să urmeze un traseu complex de dezvoltare instituțională.

Gradul de investigare a problemei. UE își propune să protejeze și să promoveze valorile sale fondatoare și drepturile fundamentale atât în interiorul, cât și în afara UE. Protecția și promovarea acestor drepturi se bazează pe tratatele fondatoare ale Uniunii și pe Carta Drepturilor Fundamentale a UE. Carta a devenit obligatorie din punct de vedere juridic odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de

la Lisabona, în decembrie 2009. Raportul privind Carta Drepturilor Fundamentale a UE se concentrează, printre altele, pe finanțarea UE direcționată către promovarea, protejarea și asigurarea respectării acestor drepturi în întreaga Uniune [2]. În prezent, gradul de investigare a guvernanței instituționale a protecției drepturilor fundamentale în Uniunea Europeană este moderat spre avansat, dar inegal, reflectând un interes crescând în rândul cercetătorilor, instituțiilor europene și organizațiilor non-guvernamentale [3].

Democrația și drepturile omului există într-o relație de complementaritate profundă. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis în 1998 că democrația „pare a fi singurul model politic avut în vedere de Convenția Europeană a Drepturilor Omului și, în consecință, singurul compatibil cu aceasta”. Această viziune este adânc înrădăcinată în cadrul UE și se reflectă în tratatele UE, în Carta Drepturilor Fundamentale și în politicile europene. Una dintre caracteristicile unei democrații sănătoase este capacitatea acesteia de a crea un context juridic și politic în care drepturile omului pot fi realizate pentru toți. În susținerea acestei perspective, juristul și diplomatul Frederich Martens, în manualul de Drept internațional, editat în anii 1904-1905, cu mult timp până la apariția primului instrument european de protecție a drepturilor omului menționa: „*Toate statele civilizate contemporane consideră că omul este persoana, cu alte cuvinte, este subiectul drepturilor inalienabile cunoscute care trebuie respectate în domeniul relațiilor lor reciproce. Prin urmare fiecare persoană indiferent de cetățenia sa găsește în prezent protecția propriei personalități și a proprietății în orice spațiu unde acționează dreptul internațional. În protecția persoanei se conține finalitatea statului și scopul relațiilor internaționale. Respectarea personalității umane este, dincolo de orice dubiu, acea trăsătură ce deosebește categoric statele contemporane de statele antice...”* [4, p. 247-248]. Această viziune rămâne actuală și în cadrul Uniunii Europene, care își fundamentează politicile interne și externe pe respectarea demnității umane și a valorilor democratice.

Contextul actual este, fără îndoială, unul provocator. Europa se confruntă cu o perspectivă economică sumbră, cu impactul continuu și amenințarea reprezentată de războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei, precum și cu provocări extreme în domeniul migrației. [5, p. 8]. Pe de altă parte, în contextul actual al Uniunii Europene, protecția drepturilor fundamentale se bazează pe un cadru legislativ cuprinzător, în care Carta Drepturilor Fundamentale și activitatea Agenției pentru Drepturi Fundamentale joacă roluri esențiale. Totuși, realitatea indică discrepanțe semnificative între prevederile legale și aplicarea lor practică. Rapoartele recente, precum cele ale *Civil Liberties Union for Europe*, o organizație non-guvernamentală ce colaborează cu o rețea de ONG-uri naționale pentru libertăți civile din diferite țări ale UE, semnalează o deteriorare a standardelor democratice în anumite state

membre, evidențiind o slăbire persistentă a instituțiilor democratice, a independenței sistemului judiciar și a libertății presei în mai multe țări ale Uniunii Europene. Aceste constatări subliniază necesitatea unei cercetări aprofundate pentru a evalua eficacitatea actuală a guvernanței instituționale în protejarea drepturilor fundamentale și pentru a identifica măsuri concrete care să asigure aplicarea uniformă și eficientă a acestor drepturi în întreaga Uniune.

Obiectivele declarate sunt de a promova și proteja drepturile fundamentale, statul de drept și valorile democratice în cadrul său. Se implică în activități de educație publică și analiză de politici pentru a influența legislația UE și a sprijini principiile democratice. De asemenea, domeniile sale de interes includ libertatea de exprimare, protecția vieții private, statul de drept și nediscriminarea [6].

În ciuda extinderii continue a domeniului de aplicare a drepturilor fundamentale ale UE și a sferei lor normative, s-a acordat relativ puțină atenție aplicării lor practice. Astfel, Mark Dawson analizează mecanismele prin care aceste drepturi sunt protejate și aplicate, examinând îndeaproape interacțiunea dintre organismele juridice și politice relevante ale Uniunii. El susține că, pentru a înțelege cu adevărat drepturile fundamentale ale UE, este necesar să înțelegem constrângerile instituționale, politice și normative care modelează politicile europene [7]. Așadar, gradul actual de investigare reflectă un interes constant și în creștere pentru consolidarea guvernanței instituționale privind protecția drepturilor fundamentale în UE. În acest sens, cercetarea dată își propune nu doar să analizeze acest cadru instituțional complex, ci și să identifice soluții aplicabile care să asigure eficiența și coerența acestuia în fața provocărilor actuale și viitoare.

Materiale utilizate și metode aplicate. Pentru tematica guvernanței instituționale a protecției drepturilor fundamentale în UE s-a recurs la o selecție riguroasă de materiale doctrinare, juridice și analitice relevante, în scopul fundamentării teoretice și aplicative a cercetării. Documentele juridice primare utilizate includ Carta Drepturilor Fundamentale a UE, ce protejează drepturile fundamentale de care se bucură cetățenii în UE. Aceasta este un instrument modern și cuprinzător al legislației UE, care protejează și promovează drepturile și libertățile oamenilor, având în vedere schimbările din societate, progresul social și evoluțiile științifice și tehnologice [8].

Începând cu Tratatul de la Lisabona, are aceeași forță juridică obligatorie ca tratatele constitutive ale Uniunii, precum TUE alături de TFUE, constituind baza dreptului UE, stabilind scopul UE și guvernarea instituțiilor centrale ale acesteia. De-asemenea, acestea oferă baza normativă pentru înțelegerea responsabilităților instituțiilor UE în domeniul drepturilor fundamentale. În același context, au fost incluse în profunda analiză date din rapoarte oficiale recente, precum Raportul anual

al Comisiei Europene privind aplicarea Cartei și rapoartele Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, care furnizează date actualizate privind implementarea și monitorizarea acestor drepturi fundamentale în statele membre ale Uniunii Europene.

Rapoartele privind aplicarea Cartei se axează pe diferite domenii tematice de relevanță strategică reglementate de dreptul UE. Totodată, ele oferă o imagine de ansamblu asupra realizărilor și provocărilor identificate în domeniul specific tematicii. Raportul privind drepturile fundamentale ale Agenției pentru Drepturi Fundamentale a UE analizează evoluțiile majore din domeniu, identificând atât realizările, cât și problemele îngrijorătoare rămase nesoluționate [9]. Această publicație prezintă opiniile Agenției pentru Drepturi Fundamentale în legătură cu principalele evoluții înregistrate în domeniile tematice vizate, precum și o sinteză a dovezilor care vin în sprijinul acestor opinii. Suplimentar, s-au consultat și surse provenite din societatea civilă, în special rapoarte ale organizației Civil Liberties Union for Europe**,** care reflectă perspectiva organizațiilor non-guvernamentale asupra regresului democratic și a problemelor instituționale legate de aplicarea drepturilor fundamentale.

Misiunea Uniunii pentru Libertăți Civile pentru Europa (*Libertys*) este de a promova, proteja și susține drepturile omului, libertățile civile, statul de drept și valorile democratice în Uniunea Europeană. Activitatea Liberties este ghidată de drepturile universale ale omului, valorile universale ale demnității umane, libertății, egalității, înțelegerii internaționale, toleranței și solidarității pentru fiecare ființă umană. În completarea tuturor acestor materiale științifice, cercetarea a valorificat contribuții doctrinare esențiale, între care se remarcă lucrarea lui Mark Dawson – „*The Governance of Fundamental Rights in the EU*", în care este analizat în profunzime cadrul instituțional și politic al Uniunii din perspectiva drepturilor fundamentale ale ființei umane. În același timp, metodologia cercetării utilizată deține un caracter dominant calitativ, întemeindu-se în jurul unei analize documentare riguroase a cadrului normativ, instituțional și doctrinar care guvernează protecția drepturilor fundamentale a omului în cadrul Uniunii Europene. Acest articol a fost completat de o analiză comparativă atent structurată, având drept obiect corelarea prevederilor formale consacrate de Carta Drepturilor

Fundamentale și tratatele constitutive ale UE, pe de o parte, cu realitățile concrete din statele membre, pe de altă parte. Comparația dată a fost realizată cu scopul de a identifica eventualele decalaje între norma juridică și aplicarea sa efectivă, în vederea unei evaluări nuanțate a eficacității sistemului european de protecție a drepturilor omului. De asemenea, cercetarea a recurs la o analiză critică a discursului instituțional și a celui promovat de actorii non-guvernamentali, vizând aprecierea gradului de coerență, consistență și eficiență a guvernanței instituționale în fața pro-

vocărilor majore contemporane, precum regresul democratic, criza migrației sau instabilitatea geopolitică în vecinătatea estică a Uniunii. Această dimensiune analitică a permis nu doar o contextualizare exactă a normelor juridice, ci și o radiografiere a dinamicii politice și instituționale care influențează modul lor de aplicare, în sfera respectării drepturilor fundamentale consacrate atât în Carta Drepturilor Fundamentale a UE, adoptată în 2000, cu valoare juridică obligatorie din 2009, prin Tratatul de la Lisabona, cît și în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, adoptată în 1950.

În vederea unei abordări conexe, utilizarea *metodei de cercetare* și *analiză indirectă*, concretizată prin *analiza sistematică* a rapoartelor de monitorizare, documente oficiale și alte surse publice relevate contextului, au fost identificate tendințele recente cu privire la respectarea principiului statului de drept și aplicarea uniformă a drepturilor fundamentale a ființei umane pe întregul spațiu al Uniunii Europene, contribuind astfel la reliefarea vulnerabilității persistente în anumite state membre. Așadar, parcursul metodologic și analitic al cercetării date se fundamentează în totalitate pe integrarea diverselor surse și metode, generând un cadru de *analiză integrat și multidimensional*, ce are ca scop înțelegerea obiectivă și profund ancorată în realitățile contemporane ale mecanismelor UE de protecție a drepturilor fundamentale ale ființei umane, contribuind astfel la consolidarea unei perspective critice și reflexive asupra eficacității guvernanței instituționale la nivelul UE.

Rezultate și discuții.

Analiza științifică aprofundată atât a cadrului instituțional, cât și a cadrului normativ al UE privind protecția drepturilor fundamentale a ființelor umane, a permis elucidarea unui tablou coerent asupra eficacității și limitelor în acest domeniu esențial. Rezultatele propriei cercetări indică nemijlocit faptul că, în pofida unei arhitecturi legislative solide și a unui angajament ferm al instituțiilor europene, aplicarea în practică a drepturilor fundamentale ale omului în statele membre ale Uniunii Europene cunoaște variații considerabile, afectând atât coerența, cât și credibilitatea unu sistem european de protecție.

În primul rând, este remarcată importanța fundamentală a Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, a cărei forță juridică este echivalentă cu tratatele constitutive ale UE. Datorită acestei consacrări juridice, drepturile fundamentale ale ființei umane au fost integrate în toate domeniile reglementate de dreptul UEe. Însă, cu toate acestea, într-o mare măsură, aplicarea acestor drepturi este influențată major de o voință politică a statelor membre, precum și capacitatea instituțiilor europene de a impune în totalitate respectarea lor. În această privință, Mark Dawson în lucrarea sa, subliniază complexitatea și provocările guvernanței drepturilor fundamentale în

UE, evidențiind suprapunerile de competențe între instituții și lipsa unor mecanisme eficiente de sancționare a nerespectării drepturilor fundamentale. El afirma că *„diversitatea instituțională din cadrul UE ar putea fi o sabie cu două tăișuri: există prea multe deficiențe în ceea ce privește performanța unor instituții în domeniul drepturilor fundamentale, dar, în același timp, interacțiunea (și chiar concurența) dintre aceste instituții poate limita impactul măsurilor care vizează restrângerea drepturilor fundamentale".* [10, p. 47].

În al doilea rând, cercetarea în cauză a confirmat existența unor decalaje persistente între normativitate și realitate. Rapoartele enunțate ale Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, în concordanță cu date din societatea civilă, precum cele furnizate de *Civil Liberties Union for Europe*, indică în mod repetat regresul standardelor democratice în anumite state membre, în special în ceea ce privește libertatea presei, independenței justiției și drepturile minorităților. Astfel, *„practica actuală în unele state membre trădează principiile fundamentale ale Uniunii, punând sub semnul întrebării solidaritatea instituțională și eficiența mecanismelor de supraveghere"*. [11, p. 12]. În același timp, cercetarea a evidențiat faptul că, deși există o implicare semnificativă a organizațiilor non-guvernamentale și a societăților civile în monitorizarea promovării drepturilor fundamentale, impactul acestora rămâne a fi limitat asupra politicilor europene. Lipsa semnificativă a unui cadru de dialog formalizat și eficient între instituțiile UE și membrii societății civile, reduce nemijlocit capacitatea acestora de a influența procesul decizional.

Pe plan teoretic, analiza detaliată a doctrinei a avut drept rezultat evidențierea unei convergențe a opiniilor specialiștilor în ceea ce privește necesitatea unei reforme structurale a guvernanței instituționale europene în domeniul drepturilor fundamentale. În acest sens, autori precum Laurent Pech și Kim Lane Scheppele atrag atenția asupra vulnerabilităților existente în actualele mecanisme de control *„Cadrul UE privind statul de drept și procedurile prevăzute la articolul 7 din TUE s-au dovedit prea slabe pentru a opri valul de regres democratic și constituțional din Ungaria și Polonia"* [12, p. 40], în contextul în care guvernele acestora au eliminat controlul asupra puterii lor, au eliminat independența sistemului judiciar și nu și-au respectat angajamentele europene, iar reacțiile instituțiilor UE au fost până acum ineficiente în realinierea acestor state membre la valorile europene, însă, încă există perspective promițătoare în unele strategii juridice disponibile acum.

Rezultatele cercetării confirmă astfel că, în pofida existenței unei baze normative robuste, protecția drepturilor fundamentale în UE este influențată profund atât de dinamica politică, cât și de contextul național al fiecărui stat membru. Totalitatea crizelor recente, precum COVID-19, migrațiile masive și războiul din Ucraina, au survenit ca o totalitate de factori de stres asupra sistemului de guvernanță,

evidențiind limitele acestuia față în față cu situațiile respective de urgență. Doar în asemenea momente tendințele de centralizare a puterii, restrângerea libertăților și limitarea controlului democratic, au ilustrat în mai multe țări fenomenul caracterizat de Cas Mudde drept un *„proces lent și treptat de eroziune a democrației liberale, care este mai greu de detectat și contracarat decât o ruptură bruscă”*. [13, p. 101]. În același context, cercetarea a relevat și o serie de progrese notabile. Astfel, atât consolidarea Agenției pentru Drepturi Fundamentale, cît și intensificarea unei colaborări interinstituționale și adoptarea unor inițiative legislative, precum Regulamentul privind condiționalitatea fondurilor europene în raport cu statul de drept reflectă în toate măsurile posibile o voință politică reînnoită de a întări mecanismele de protecție în orice sferă aplicabile. De-asemenea, a fost tot mai frecvent invocată în jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene Carta Drepturilor Fundamentale, consolidându-i rolul drept factor și instanță de garantare a valorilor fundamentale.

Așadar, rezultatele analizei confirmă necesitatea unei abordări integrate a guvernanței instituționale în domeniul drepturilor fundamentale ale omului. Este esențial ca Uniunea Europeană să dezvolte un ansamblu de instrumente eficiente de monitorizare, intervenție, dar, după caz și de sancționare, menținând în același timp și un dialog constant și transparent cu membrii și toți cetățenii săi. Așa cum afirma Frederich Martens, *„Respectarea personalității umane este, dincolo de orice dubiu, acea trăsătură ce deosebește categoric statele contemporane de statele antice”*. Acest imperativ moral și juridic trebuie să rămână reperul central și îndrumător al oricărei politici europene cu privire la drepturile fundamentale ale omului. Prin urmare, prin această cercetare am contribuit nemijlocit la înțelegerea critică și reflexivă asupra modului în care Uniunea Europeană își îndeplinește rolul de garant al drepturilor fundamentale ale omului, evidențiind atât realizările semnificative, cât și deficiențele sistemului actual, prin care se oferă totodată direcții viitoare pentru îmbunătățirea acestuia.

Concluzii și recomandări. În concluzie, printr-o analiză aprofundată care a cuprins atât dimensiunea doctrinară, cât și cea aplicativă a fost evidențiată complexitatea și caracterul evolutiv al guvernanței instituționale a protecției drepturilor fundamentale în Uniunea Europeană. Din perspectiva conceptuală, a fost observat faptul că protecția drepturilor fundamentale nu mai reprezintă doar responsabilitate subsidiară sau implicită a ordinii juridice europene, ci constituie în totalmente un pilon esențial al identității constituționale a Uniunii Europene. Evoluția tratatelor, ce a culminat cu tratatul de la Lisabona, și consacrarea Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene ca document cu forță juridică obligatorie, marchează un moment de cotitură în consolidarea unei culturi instituționale orientate spre respectarea, promovarea și garantarea acestor drepturi fundamentale. Pe plan instituțional, s-a remarcat interacțiunea densă, uneori și tensionată dintre principalele entități instituționale,

precum: Comisia Europeană, Parlamentul European, Curtea de Justiție a UE, dar și Agenția pentru Drepturi Fundamentale. În timp ce CJUE poartă un rol decisiv în dezvoltarea jurisprudențială a standardelor protecției, misiunea Comisiei este de a fi gardian al tratatelor, fiind chemată să acționeze atunci când statele membre încalcă valorile fundamentale prevăzute la articolul 2 TUE.

Din perspectiva aplicativă, cercetarea a fost completată de exemple relevante, precum situațiile din Ungaria și Polonia, unde guvernanța instituțională este pusă la încercare în fața unor regrese democratice sistemice. Analiza acestor cazuri a demonstrat că, în lipsa unui cadru coerent și coercitiv, Uniunea riscă să-și compromită propriile fundamente normative. De asemenea, contribuțiile doctrinare, precum cele ale lui Mark Dawson și ale altor autori de referință, au reliefat importanța unei abordări hotărâte, în care protecția drepturilor fundamentale să nu fie redusă la un simplu exercițiu, ci să reflecte o angajare reală și permanentă cu valorile democratice și statul de drept. În vederea acestor constatări, consider că este necesară spre realizare instituirea unui mecanism de monitorizare și periodic de evaluare a statelor membre, care să funcționeze în paralel cu instrumentele deja existente, dar să se bazeze pe indicatori transparenți. Ar fi de asemenea oportună introducerea unor condiționalități financiare mai clare legate de respectarea statului de drept, așa cum s-a început timid prin mecanismul de condiționalitate bugetară. Numai printr-o consolidare a mecanismelor instituționale, o cooperare autentică și o cultură politică a responsabilizării, Uniunea Europeană poate garanta în mod real respectarea valorilor pe care le proclamă. Este un efort colectiv și continuu, care cere voință politică, luciditate doctrinară și deschidere spre inovație instituțională.

Referințe bibliografice

1. MANOLE, Dinu. Drepturile omului şi democraţia – principii directoare ale Uniunii Europene. In: Teoria şi practica administrării publice, 20 mai 2016, Chișinău. Moldova: S.C. „Garamont-Studio” S.R.L., 2016. pp. 361-364. ISBN 978-9975-3019-6-1.
2. Raportul privind Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene [online]. Disponibil: https://commission.europa.eu/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-fundamental-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights/application-charter/annual-reports-application-charter_ro (accesat: 05 mai 2025).
3. Verfassungsblog, *Enhancing Fundamental Rights Protection* [online]. Disponibil: https://verfassungsblog.de/enhancing-fundamental-rights-protection/ (accesat: 05 mai 2025).

4. МАРТЕНС, Ф. Ф., Современное международное право цивилизованных народов. В 2-х томах. Том 1/ Под редакцией и с биографическим очерком В. А.Томсинова. Москва: Зерцало-М, 2016.
5. Fundamental Rights Report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024, 144 p., ISBN 978-92-94-89292-8.
6. Civil Liberties Union for Europe [online]. Disponibil: https://en.wikipedia.org/wiki/Civil_Liberties_Union_for_Europe?utm_source=chatgpt.com (accesat: 05 mai 2025).
7. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene [online]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=legissum:l33501 (accesat: 06 mai 2025).
8. Raportul privind drepturile fundamentale al Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene [online]. Disponibil: https://fra.europa.eu/ro/publication/2023/raportul-privind-drepturile-fundamentale-2023-opiniile-fra (accesat: 05 mai 2025).
9. DAWSON, Mark, *The Governance of Fundamental Rights in the EU*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, 252 p.
10. Civil Liberties Union for Europe, *Annual Rule of Law Report 2023*, Civil Liberties Union for Europe, Berlin, 2023, 58 p.
11. LAURENT PECH & KIM LANE SCHEPPELE**,** *Illiberalism Within: Rule of Law Backsliding in the EU*, *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, Vol. 19, 2017, pp. 3-47/ [online].

Disponibil: https://www.cambridge.org/core/journals/cambridge-yearbook-of-european-legal studies/article/abs/illiberalism-within-rule-of-law-backsliding-in-the-eu/BCC592F6AA3CC1E0642F9B9F05371CB5

13. MUDDE CAS, The Far Right Today, Polity Press, Cambridge, 2019, 180 p.